

SREĆKO HORVAT I IGOR ŠTIKS

WELCOME TO THE DESERT OF POST-SOCIALISM

RADICAL POLITICS AFTER YUGOSLAVIA

Verso Books, 2015, p. 288

Misliti o koherentnoj i progresivnoj politici, ili makar o kakvoj drugačijoj budućnosti na Balkanu nikada nije bio preterano realan, često ni racionalan poduhvat, najpre zbog poznatog *terora činjenica* koje njegovo ime čine globalno komunikativnim pojmom u socijalno-istorijskom, umesto u geografskom smislu, a njegove reformatore najčešće neshvaćenim, neretko i tragičnim figurama. Duboko uronjena u traumatičnu prošlost i sivu sadašnjost, misao o društvu je na Balkanu kroz istoriju najčešće bivala inertna, lišena autentičnih alternativa, vezana po pravilu za „proverena”, a zapravo prevaziđena rešenja, prihvatajući tako sa iluzijom sigurnosti i ulogu večite provincije i kolonije.

Usled refleksnog fokusa na sadašnjost, u kojoj loše vesti prestižu jedna drugu, kao da stalno nedostaje prostora ili vremena (zapravo intelektualne hrabrosti) da se objektivno razume prošlost i fiksiraju sopstvene stare iluzije koje uvek traže nove žrtve. Knjiga pred nama predstavlja upravo jedan takav odvažan pokušaj racionalnog sagledavanja sopstvenog iskustva, kako bi se konačno došlo u situaciju mišljenja o budućnosti – shvaćenoj kao nešto radikalno novo, dakle autentično. Konkretno, *Dobrodošli u pustinju postsocijalizma* predstavlja pokušaj artikulacije novog političkog narativa između apsolutne submisivnosti i besmislenog, apriornog suprotstavljanja. Nameru da se na konstruktivnom i objektivnom fonu govori o emancipaciji od ideološke hegemonije.

Sa tragičnim nestankom verovatno najradikalnije ideje koja se ikada dogodila Balkanu – one jugoslovenske, taj zadatak je još teži nego inače. Godine koje su usledile posle 1999. i okončanja poslednjeg od sramnih jugoslovenskih ratova, pretvoriće produženi predah akademskih i kulturnih elita od destruktivne i regresirajuće stvarnosti u duboki san, na čije prekidanje i buđenje kritičke svesti upravo poziva Horvatom i Štiksov zbornik.

Distanciranjem od aktuelnog i konvencionalnog, čitava ova knjiga zasniva se na radikalnoj premisi da se na Balkanu ne mora misliti jedino

iz perspektive periferije, čije najviše dostignuće mogu biti pristojne kopije spolja zadatih modela, čime se zapravo otvara prostor za novu, refleksivnu misao.

Preciznim imenovanjem sadašnjeg stanja pustinjom, ali još više odabirom tema, urednici se opredeljuju za jeretičku poziciju traganja za pozitivnim elementima prethodnog sistema, koji danas većina nekadašnjih građana SFRJ prepoznaje kao humaniji. Iako u knjizi nema ničega što se danas pežorativno naziva jugonostalgijom, biće, sigurni smo, dovoljno materijala za tu kvalifikaciju, makar zbog činjenice da tekstovi, koji je čine, uključuju sećanje u vremenu koje kao da industrijski proizvodi zaborav i diskontinuitet.

Svakako nije slučajnost da je upravo prvi autorski tekst u zborniku namenjen najpoznatijoj, ako ne i najvažnijoj značajki sistema socijalističke Jugoslavije: Samoupravljanju. Ta ideja, nastala, kao i sama SFRJ, u ideološkom međuprostoru između staljinizma i liberalnog kapitalizma, nekako je oduvek imala više pobornika na levisi na Zapadu, nego među misliocima na jugoslovenskim prostorima. Vladimir Unkovski – Korica, na kraju svog izvrsnog istorijskog pregleda razvojnih faza samoupravljanja, ističe da je ono, dolazeći odozgo kao inicijativa partijskog vrha, zapravo bila samo šansa da se emancipacija o kojoj je reč zaista i dogodi, a nikako završen, funkcionalan sistem koji je samo trebalo pustiti u rad presecanjem crvene vrpce. Ipak, dovoljno je samo podcrtati činjenicu da je ta radikalna ideja da fabrike pripadnu radnicima po prvi put pronašla svoj izraz upravo u jugoslovenskom modelu, te da je i danas jednako aktuelna i radikalna kao i pedesetih godina kada je zamišljena, kao raskid sa sovjetskim modelom.

Prvo poglavlje zbornika bavi se još i „nasiljem tržišta” nad jugoslovenskom privredom, odnosno dužničkom ekonomijom postjugoslovenskih zemalja, kroz reči Andreja Živkovića u tekstu naslovljenom *Od tržišta do tržišta: Dužničke ekonomije posle Jugoslavije*. Ovo poglavlje donosi nas bliže razumevanju zbog čega humano, ili makar humanije društvo nije moguće u postojećem (tržišnom) kontekstu, usmeravajući našu pažnju ka ekonomskim problemima malih država uzrokovanim delovanjem globalnog finansijskog kapitala i profitom kao njegovim jedinim orijentirima. Živković piše da su ekonomske politike gotovo svih država nastalih raspadom Jugoslavije, a pre svega kada je reč o finansijama, naglašeno stimulisale uvoz. To je vodilo drastičnom uvećanju zaduženja gotovo svih država nastalih po raspadu SFRJ. Autor ne propušta da istakne destruktivnu politiku MMF, odnosno da činjenicu da je prvi, od mnogih kasnijih ozloglašanih programa *strukturnog prilagođavanja* ove međunarodne institucije, po prvi put primenjen upravo u Jugoslaviji, posle Titove smrti, početkom osamdesetih godina.

Drugo poglavlje posvećeno je refleksiji i samorefleksiji, načinu na koji se Balkan razume spolja i iznutra, kroz metafore i vreme prostor pozicioniranje, odnosno percepciji Evropske unije i procesa pridruživanja među bivšim jugoslovenskim republikama. Kroz tekstove Marije Todorove, Tanje Petrović i Borisa Budena razmatraju se metafore Evrope kao porodice, građevine ili tvrđave. Metafora građana Istočne Evrope kao dece, u tekstu Borisa Budena *Deca postkomunizma*, možda je ipak najpotentnija kada je reč o shvatanju odnosa između starih i novih članica EU, kao odnosa moći. Tretman koji su građani Istočne Evrope dobili po priključenju EU, pošto su se praktično sami izborili protiv komunističkog aparata represije, bio je njihovo simboličko pretvaranje u decu čija se sloboda može suspendovati, za njihovo dobro. Sa ovime u vezi stoji, smatramo, jedan od najvažnijih doprinosa ovog izdanja, a koji je u vezi sa emancipacijom, odnosno konačnim odrastanjem subjekta, kroz razumevanje sopstvene istorije. Kao što kaže Lašek Kolakovski, istoriju ne učimo da bismo saznali budućnost, već da bismo razumeli ko smo. Istovremeno, reč je o bitnim uvidima i za samu EU, koja je kao kolektivni entitet i dalje mlada i uči, radeći na sebi. Nadalje, to je i poruka o važnosti aktivizma, svedočanstvo da nema željene budućnosti bez ličnog angažmana. Shvatanje je da veliki projekti opšteg dobra, pa i EU, zavise samo od nas, od naše sposobnosti da ih razumemo i njima upravljamo.

Treći deo zbornika predstavlja verovatno i najslabiju kariku ove knjige zbog nejasnog fokusa tekstova, isticanja očiglednog, ali i misaono nezrelog prebacivanja odgovornosti na spoljne sile, što sve zajedno autore dovodi do prilično nesuvisle ocene o „imperijalnoj politici EU prema Balkanu”. Sa druge strane, sa njima se jasnije ukazuju prave razmere zablude javnosti na ovim prostorima u pogledu endemskih problema Balkana – poput korupcije.

Naravno, niko nema nameru da opovrgava katastrofalne rezultate tranzicije na Balkanu, ali, pored spoljnih faktora, izvesno je da postoje i oni unutrašnji zbog kojih nešto što je uspelo u Češkoj ili Poljskoj ima slabe efekte u Crnoj Gori. Iako se neke, ne previše promišljene rečenice, u tekstu Andreja Nikolaidisa poput: „... proces proširivanja EU je prevashodno imperijalistički projekat...” (str. 150) – mogu pripisati najpre pogrešno usmerenom, ali ipak opravdanom gnevu, one zapravo otkrivaju obrise jedne samoporažavajuće logike koja umesto rešenja traži krivca, gotova rešenja i u konačnici – sveznajućeg gospodara koji ih može isporučiti umesto nas samih.

Agon Hamza piše u sličnom tonu da je Kosovo od Jugoslavije nasledilo siromaštvo poentirajući da je: „... zbog Neo Imperijalne intervencije” – a na prvom mestu EU, „volja suverenog naroda na Kosovu potpuno marginalizovana, ako ne i represirana”. (str. 159) Autor nadalje ocenjuje da su insti-

tucije koje su postavljene da promovišu i instaliraju demokratiju upravo one koje ubijaju svaku demokratsku tendenciju u zemlji i zaključuje da „...je oslobađanje svake neo imperijalne organizacije stvar političke hitnosti”. (str. 171) Ako zanemarimo očigledan *contradictio in adjecto* u pretpostavci o mogućnosti instaliranja demokratije, pomalo žalostan utisak ostavlja slepilo autora za opšte poznate materijalne činjenice, poput one o desetinama milijardi evra koje je „imperijalna” EU upumpala u ekonomiju Kosova od 1999. naovamo. Utisak ovog poglavlja donekle popravlja studija Jugo, odnosno Tito-nostalgije Mitje Velikonje, zasnovana na njenom razumevanju kao nostalgije za boljim vremenima, boljim političkim sistemima i boljim liderima koje treba da stvori upravo naše društvo, a ne neko drugi umesto nas.

Poslednje poglavlje otvara verovatno najkonkretniji, a možda i najvažniji tekst čitavog zbornika, *Pobuna na Balkanu: Od radnika i studenata do novih političkih subjektiviteta*, Majkla G. Krafta (Michael G. Kraft), koji se fokusira na konkretne primere radničke borbe za pravo na rad iz Srbije, Hrvatske i Slovenije, ali i ukazuje na važnost otvaranja novih prostora za mišljenje i akciju, iznad tradicionalnih levo-desno dilema. Kritikujući nedostatak volje EU da na ravnopravnoj osnovi diskutuje sa zemljama kandidatima, autor ne ostaje samo na tome već ukazuje na konkretne primere otpora i njihove krivudave i nesigurne putanje u ogorčenoj borbi za pravo na rad, u kojoj istrajavaju bez podrške države i javnosti.

Primeri srbijanske Jugoremedije i hrvatske Petrokemije predstavljaju historijski relevantne beleške u toj borbi, ali nažalost i ukazuju da je, u kontekstu vladavine globalnog tržišta, konačni ishod njihove borbe krajnje neizvestan. Na istom tragu kao i Kraftov, poslednja dva teksta u zborniku Jane Bačević i Ankice Čakardić o studentskoj, odnosno feminističkoj akciji govore o nužnosti stvaranja novih platformi za mišljenje modernog, ali najvažnijim akterima buduće borbe za humanija društva koja neće poistovećivati neoliberalizam sa praksom izgrađivanja države, dok istovremeno traje komodifikacija svih njenih dobara.

Posmatrano iz perspektive generacije studenata 96/97, učesnika jednog od u uvodu ovog zbornika pomenutog pokušaja da se zaustavi destrukcija društvenih vrednosti zarad profita, ili samo građanina neke od post-jugoslovenskih republika, nameće se zaključak da je pred nama jedna važna knjiga, važan znak pored puta. Znak upozorenja. Zahvatajući razočaranje gorkim plodovima tranzicije i osećanja „da se nismo za ovo borili”, ona deluje i kao antidot nekim budućim antidemokratskim tendencijama koje se, nažalost, mogu očekivati na Balkanu, jer stavlja društvo ispred tržišta, odnosno solidarnost ispred moći sakrivene iza ideologija koje se plasiraju kao common sense.

Dobrodošli u pustinju može se shvatiti i kao početak rada na jednom novom društvenom narativu koji bi trebalo da se suprotstavi hegemoniji tržišta. Najveći doprinos ove preko potrebne knjige je u tome što uključuje sećanje, ali ne zbog toga da bi se iz njega „pročitala budućnost” već da bi kao samosvesni akteri dobili mogućnost da se za tu budućnost borimo, uz pomoć jedne bolje *utemeljavane epistemologije otpora na postjugoslovenskom prostoru*, kao što piše Majkl Kraft.

Uvid o ličnoj odgovornosti i nužnosti akcije vraća nas na početak ovog zbornika i rečenicu kojom je Josip Broz dočekaio predlog o posebnom jugoslovenskom samoupravnom socijalizmu: „Fabrike u vlasništvu radnika – to je nešto što niko još nije postigao!” (23) Šest i po decenija kasnije, ona i dalje zvuči jednako uzbudljivo kao i tada kada je izrečena, kao neko lično iskustvo, koga se stidimo dok se, istovremeno, njime i ponosimo.

Ova na evropskom nivou relevantna knjiga ima, verujemo, za cilj da proseče kroz taj sfumato pomešanih osećanja našeg jugoslovenskog iskustva. Njen metod je naučni jer podrazumeva priznanje greške, odnosno shvatanje da se progres može postići jedino korak po korak, pokušajem, pogreškom i njenim ispravljanjem. Ceo ovaj zbornik, naravno, postavlja više pitanja nego što daje odgovora. No, ponekada su i sama pitanja toliko subverzivna da je već njihovo postavljanje manifest drugačijeg svetonazora, novi pravac posmatranja. Na čitaocima je da na njih sami potraže odgovore.

MILAN RADONJIĆ